



Економіка

УДК 330.4

© 2017

Г.В. Спаський,

*доктор
економічних наук*

*Закарпатська державна
сільськогосподарська дослідна
станція НААН*

ІННОВАЦІЇ В РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мета. Визначити сутність та особливості аграрних інновацій для окреслення на цій основі напрямів активізації інноваційної діяльності аграрних підприємств на регіональному рівні. **Методи.** Монографічний, розрахунковий, математико-статистичний. **Результати.** Агроінновацію можна розглядати як нововведення в галузі сільського господарства, що супроводжується отриманням комерційного ефекту. Специфіку інновацій в аграрному виробництві зумовлено особливостями самого сільського господарства, де основним чинником виробництва є земля. Інноваційна діяльність у сільському господарстві має 4 етапи: розробка новацій, їх апробація, перевірка та відтворення, упровадження у виробництво. **Висновки.** Найвагомішими причинами гальмування процесу впровадження агроінновацій є недостатній рівень фінансового забезпечення підприємств, низька доступність кредитів і державної підтримки для модернізації аграрної галузі, нерозвиненість системи інформаційного забезпечення інноваційного процесу.

Ключові слова: агроінновації, інвестиційне забезпечення, аграрні підприємства, сільське господарство, ефективність, технологічні парки.

Актуальність дослідження інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств зумовлена посиленням конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграцією України в міжнародний економічний простір, що визначає потребу формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку сільського господарства. Практика інновацій, з одного боку, свідчить про те, що на їх шляху

є ще чимало перепон, які істотно стримують інноваційний розвиток у державі; з іншого — що інноваційний розвиток стає, а подекуди вже утвердився як стратегічний для розвитку галузей та регіонів. Проте ці кроки вимагають конкретного наповнення — від організації підготовки кадрів до практичної реалізації масштабних інноваційних проектів і програм.

Ряд принципових питань інноваційного

розвитку сільського господарства поки що не визначено, зокрема: механізми стимулювання та державної підтримки інноваційної діяльності, розширення комерційних можливостей фінансування інноваційних розробок і венчурного підприємництва, поглиблення інформаційних та економічних взаємозв'язків між наукою й виробництвом у процесі використання інтелектуальної власності, регіональні аспекти інноваційного процесу в аграрній сфері. У сучасних умовах інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери можливий тільки на основі відповідної моделі, яка має враховувати регіональні особливості агропромислового виробництва і можливості інноваційного розвитку. Становлення інноваційної моделі розвитку аграрного виробництва є системною проблемою.

Економіка, суспільство, виробництво залежні від інновацій, оскільки вони наділені властивостями поліпшення, упорядкування, підвищення ефективності взаємодії у створенні додаткового продукту [1].

Інновації в агропромисловому виробництві — це, насамперед, нові сорти рослин, породи тварин та кроси птиці, нові добрива й засоби захисту рослин і тварин, сучасна техніка, нові методи профілактики та лікування тварин, технології, форми організації та фінансування виробництва, підходи до підготовки кадрів [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливу роль у теоретичних і практичних дослідженнях питань організації інвестиційно-інноваційної діяльності держави й підприємства та її впливу на розвиток національного господарства відіграють праці сучасних вітчизняних науковців і практиків [3–8]. Розгляду інновацій в агровиробничому комплексі значну увагу приділяють відомі науковці [9–12].

У своїх працях дослідники висвітлюють питання теорії, методології формування засад інноваційного розвитку виробничої сфери, що передбачають вивчення аспектів інноваційного розвитку на наукомісткому аграрному ринку.

Відаючи належне результатам досліджень та їх ролі в збагаченні інноваційної парадигми розвитку, все ж потрібно зазначити, що до цієї предметної площини досліджень майже не було включено

регіональний контекст, недостатньо розкрито специфіку інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва. Вона полягає в тому, що одночасно із застосуванням інноваційних технологій мають враховуватися соціально-економічні чинники зайнятості населення, розвитку суміжних галузей (рослинництва, тваринництва) та недопущення зниження родючості ґрунтів.

В умовах обмежених фінансових можливостей необхідне чітке визначення пріоритетів вітчизняного інноваційного розвитку для цілеспрямованих і ефективних капіталовкладень, що потребує дослідження умов, у яких відбуваються інноваційні процеси в підприємствах аграрного сектору [5].

Мета досліджень — визначення сутності та особливостей аграрних інновацій для окреслення на цій основі напрямів активізації інноваційної діяльності аграрних підприємств на регіональному рівні.

Методи досліджень. Під час досліджень використано монографічний метод, а також розрахунковий та математико-статистичний.

Результати досліджень. Особливістю впровадження інноваційних технологій в аграрних підприємствах є велика різноманітність виробників: фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства різних організаційних форм (ТзОВ, акціонерні товариства відкритого і закритого типів, сільськогосподарські виробничі кооперативи, державні підприємства). Крім цих суб'єктів господарювання, останніми роками створюються великі холдингові об'єднання. Усі ці організаційні структури працюють на орендованих землях з різними площами сільськогосподарських угідь — від 2 до 10 тис. га. У зазначених структурах основоположним засобом виробництва стали землі, орендовані у дрібних власників (оренда паїв) [7].

Для кожної природно-кліматичної зони науковцями розраховані оптимальні розміри сільськогосподарських угідь аграрних формувань, які (наприклад на Поліссі та в Лісостепу) мають становити не менше 2 тис. га, а для Карпат і Передкарпаття — 1 тис. га, оскільки із розширенням посівних площ прибутковість виробництва рослинницької та тваринницької продукції зростає лише до певних меж [8].

Нині у найширшому розумінні агроінновація — це нововведення, що реалізується

в аграрному виробництві.

Науковці пропонують різні підходи до визначення цього поняття. Так, агроінновацію трактують і як системні впровадження в аграрне підприємство результатів науково-дослідної роботи, завдяки чому відбуваються позитивні якісні та кількісні зміни у характеристиці взаємозв'язків між біосферою та техносферою, а також поліпшується стан навколишнього середовища. Або трактують як результат праці, отриманий завдяки застосуванню нових наукових знань, що перетворюють процес функціонування та розвитку виробничо-господарської діяльності в напрямі підвищення її ефективності, стійкості та системної якості відносин [6].

Агроінновацію можна розглядати як нововведення в галузі сільського господарства (сортів рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, технологій вирощування), що дає комерційний ефект.

Специфіку інновацій в аграрному виробництві зумовлено особливостями самого сільського господарства, де основним чинником виробництва є земля, у процесі виробництва існує чітка взаємодія з живими організмами (рослинами, тваринами), виробництво має сезонний характер і високий рівень ризику. З упровадженням новацій у галузь види продукції, як правило, не змінюються, тільки набувають поліпшених властивостей. Інноваційна діяльність у сільському господарстві має 4 етапи: розробка новацій, їх апробація та перевірка, відтворення новацій, а також упровадження їх у виробництво.

Однак інноваційний розвиток аграрних підприємств неможливий без достатнього фінансового забезпечення. Ключовою є проблема залучення інвестиційних ресурсів в інноваційний розвиток та їх раціонального використання, і від розв'язання цієї проблеми залежать можливості подальшого економічного розвитку аграрних підприємств.

Постійний інвестиційний дефіцит, зумовлений згортанням державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств, відсутністю розвиненої фінансово-кредитної інфраструктури, зміною домінант державної аграрної політики, зумовленою вступом України до СОТ, перманентним збільшенням диспаритету цін на промислому та сільськогосподарську продукцію, високим рівнем

зношення матеріально-технічної бази аграрних підприємств, низькою інвестиційною привабливістю окремих сегментів аграрної сфери, є фактично основною перешкодою для активізації інноваційного попиту аграрних товаровиробників.

У сільськогосподарських підприємствах Закарпаття частка виробленої ними валової продукції менша, ніж у господарствах населення, і протягом 2006–2015 рр. зросла з 4,6 до 7,6% за їх загального зростання на 9,5%. У 2015 р. усі аграрні формування Закарпатської обл. у підсумку отримали лише 233,1 млн грн прибутку, що свідчить про низькоприбуткове та збиткове виробництво сільськогосподарської продукції у переважній більшості підприємств (таблиця).

Аналіз динаміки рівня рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в аграрних формуваннях регіону свідчить про те, що рентабельнішою є продукція рослинництва. Більшу частину прибутку підприємства одержують від реалізації зерна пшениці та вина, зростання попиту на які останніми роками зумовило підвищення цін на цю продукцію. Основними видами продукції тваринництва, від реалізації яких сільськогосподарські підприємства одержують прибуток, є молоко і свинина.

Досягнутий рівень ефективності сільськогосподарського виробництва за культурами є недостатнім для забезпечення розширеного відтворення і потребує подальшого розвитку з залученням додаткових інвестицій та інноваційних рішень.

В умовах окресленого стану аграрної сфери надзвичайно важливою є диверсифікація інструментів кредитної підтримки сільськогосподарських виробників, нагромадження власних інвестиційних ресурсів суб'єктами аграрного підприємництва, запровадження оптимальних схем оподаткування та страхування, врахування екологічного чинника під час розроблення інвестиційної стратегії потужних агропромислових об'єднань [11].

Активізації інноваційної діяльності в сільському господарстві на етапах розробки, апробації та відтворення новацій сприятиме створення технопарків та інших інноваційних структур на регіональному рівні. Створення нових науково-технологічних

Динаміка економічної ефективності виробництва основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах Закарпаття

Показник	Рік								2015 р. у % до 2006 р.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2015	
<i>Пшениця озима</i>									
Виробництво, тис. т	58,3	69,1	75,5	61,3	34,2	55,1	76,7	81,3	139,4
Урожайність, т/га	35,0	26,0	36,8	36,3	32,8	38,8	38,7	37,5	107,1
Собівартість 1 т, грн	436,0	578,8	728,9	759,8	784,7	805,7	866,9	896,2	У 2,1 раза
Середня ціна реалізації 1 т, грн	433,1	536,7	849,8	872,1	857,6	911,6	1123,1	1422,1	У 3,3 раза
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га, грн	-4,7	-64,1	167,4	196,0	171,5	76,4	134,7	156,7	х
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	-0,7	-7,3	6,7	-4,1	-21,1	2,6	8,9	11,6	х
<i>Виноград</i>									
Виробництво, тис. т	25,0	21,4	21,4	18,9	20,3	20,8	29,0	27,2	108,8
Урожайність, т/га	61,6	50,8	52,1	45,7	51,7	67,9	78,7	73,9	119,9
Собівартість 1 т, грн	26122	28111	31236	33897	36778	35123	33245	35677	136,6
Середня ціна реалізації 1 т, грн	28888	30456	33456	35466	39676	38777	39456	41345	143,1
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га, грн	101,9	88,8	91,4	84,3	98,5	125,8	176,5	155,4	152,5
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	20,3	18,9	17,3	16,1	15,4	23,4	54,3	45,7	У 2,25 раза
<i>Молоко</i>									
Виробництво, тис. т	7,2	6,6	5,7	6,5	6,0	2,6	4,9	3,5	48,6
Собівартість 1 т, грн	1189,9	1202,5	1574,2	1798,0	1859,3	1955,1	1989,5	2010,1	177,3
Середня ціна реалізації 1 т, грн	940,2	940,4	1408,7	1661,0	1579,0	1722,1	1861,8	1979,3	У 2,1 раза
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га, грн	-4,1	-8,9	-6,4	-3,6	-17,5	-1,9	2,7	5,6	х
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	-1,4	-3,8	-2,6	-1,2	-8,0	-3,2	1,1	0,3	х
<i>Свинарина</i>									
Виробництво, тис. т	0,7	1,3	1,2	1,3	1,5	2,3	0,6	0,1	14,3
Середньодобовий приріст, г	374	376	384	404	405	388	351	310	82,9
Собівартість 1 т, грн	6790,1	7902,6	8174,2	10498,0	11597,4	13456,1	14222,1	15444,1	У 2,3 раза
Середня ціна реалізації 1 т, грн	5346,6	4344,2	4899,4	7988,7	7866,5	8856,3	9123,2	9776,4	182,8
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га, грн	-199,7	-456,6	-712,3	-500,5	-911,1	1023,3	1122,2	1333,4	х
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	-2,3	-7,7	-8,5	-7,3	-9,7	-5,3	-3,2	-1,2	х

Джерело: [13].

структур технопаркового типу може стати важливим чинником розвитку інноваційної інфраструктури аграрного виробництва.

Сучасний технологічний парк розглядається як форма територіальної інтеграції науки, освіти й виробництва у вигляді об'єднання наукових організацій, навчальних закладів, виробничих підприємств або їх підрозділів з метою прискорення розробки і застосування науково-технічних і техніко-технологічних досягнень.

Саме технологічні парки можуть стати тими організаційними структурами, де впроваджуються в практику прикладні і фундаментальні наукові дослідження, створюються сприятливі умови для реалізації процесу освоєння нових ідей та винаходів. Технологічні парки України — майже єдиний контрольований державою вид організації інноваційної діяльності, що реально функціонує.

Водночас, маючи значний потенціал для розвитку інноваційної діяльності, в Україні функціонує лише 16 технопарків, з яких 5 були створені нещодавно, а реально діє тільки 4 [4]. На жаль, не всі технологічні парки стали регіональними полюсами зростання. Так, окремі технологічні парки України майже не використовують свій потенціал, що не дає змоги модернізувати та оновити матеріально-технічну базу наукових установ і навчальних закладів, удосконалити систему контролю технологічних процесів у виробництві, створювати нові прилади для розвитку нано- і біотехнологій та ін. За умови розширення регіональної мережі технологічних парків вони можуть забезпечити в Україні створення і виробництва високотехнологічної продукції як для потреб внутрішнього, так і зовнішнього ринків.

Реалізація технопаркової концепції інноваційного розвитку регіонів можлива тільки за умов скоординованої діяльності та співпраці науки, вищої школи, підприємств різних форм власності, державних і місцевих органів влади.

Визначальна роль у розвитку технологічних парків належить державі, яка формує стратегію інноваційного розвитку та проводить політику заохочення інноваційної активності суб'єктів господарювання.

Держава має забезпечити пряме фінансування венчурних науково-технічних проєктів,

їх пільгове кредитування та оподаткування, встановлення відповідних тарифів на комунальні послуги для наукових організацій, спеціальний режим зовнішньоекономічної діяльності в технопарковій сфері та ін.

Основними напрямками збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, поліпшення її якості та підвищення окупності витрат є удосконалення систем землеробства, пошук способів зниження енерговитрат, упровадження ефективних ресурсощадних технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання тварин [3].

Одним із напрямів стимулювання економічної активності на регіональному рівні, залучення іноземних інвестицій, досягнення інноваційної якості регіональної економіки є створення територіально-господарських формувань, нині у вигляді технопарків [9].

Напрями розвитку галузі рослинництва ґрунтуються на результатах досліджень виробництва зернових за традиційною і енергоощадною технологіями, які дали змогу встановити, що за впровадження енергоощадної технології з 1 га посівів додатково можна отримати 300–315 грн прибутку, або на 25–28% більше, ніж за вирощування пшениці озимої за традиційною технологією з оранкою. Розрахунки, проведені за допомогою розробленої фінансової схеми руху грошових потоків, свідчать, що період окупності інвестицій з придбання техніки, потрібної для вирощування пшениці озимої з мінімальним обробітком ґрунту, становитиме 47 міс., тоді як за традиційної технології — 58 міс.

Інноваційний розвиток галузі молочного скотарства у Закарпатській обл. передбачає впровадження технології безприв'язного утримання високопродуктивних корів і молодняку в боксах із використанням сучасного обладнання для обслуговування тварин. Годувати корів і молодняк великої рогатої худоби потрібно збалансованими кормовими сумішками за рівномірних отелень корів і виробництва молока протягом року з максимальним використанням природних кормових угідь.

Розвиток галузі свинарства передбачає запровадження потокового виробництва свинини з використанням повноцінних комбикормів.

Машинами і обладнанням аграрні підприємства забезпечені на 45–65% технічної

потреби, більшість яких зношені. За даними вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки», для оновлення машинно-тракторного парку усіх аграрних підприємств на рівні технологічної потреби щороку треба купувати машини та обладнання на суму 15 млрд грн [10].

В умовах обмеженості фінансових ресурсів в аграрних формуваннях виникає питання черговості запровадження інноваційних заходів. Для розв'язання цієї проблеми пропонується оптимізувати виробничу структуру підприємства, яка дає змогу застосувати системний підхід до оцінки ефективності інноваційних заходів, прогнозувати варіативні ситуації розвитку аграрних формувань

і визначити оптимальні параметри їх виробничих систем [12].

Необхідною умовою формування інноваційної економіки є також розвиток науки, оскільки наука — це такий вид людської діяльності, який передбачає не лише накопичення і передачу знань, а й продукування нових. Сучасні інновації, винаходи кардинально змінюють життя людей. Вони також стимулюють зростання економіки та її якісно новий рівень розвитку. Наука більше, ніж будь-коли раніше є затребуваною, потрібною для добробуту, безпеки, здоров'я, збереження навколишнього середовища і якості життя.

Висновки

Основна проблема реалізації інноваційної стратегії підвищення якісного функціонування сільськогосподарських підприємств полягає в тому, що темпи розвитку та структура сектору аграрних досліджень і розробок не повною мірою відповідають потребам сільського господарства й постійно зростає попит на передові технології з боку окремих сегментів підприємницького сектору. Водночас пропонувані наукові результати не знаходять застосування з причини незбалансованості інноваційної системи, а також унаслідок загальної низької сприйнятливості до інновацій підприємницького сектору, невисокої його прибутковості.

Незважаючи на всі проблеми інноваційного розвитку, привабливість аграрної сфери стає дедалі помітнішою. Перед аграрною сферою Закарпаття відкриваються широкі перспективи у зв'язку з загрозою світової продовольчої кризи, зростанням попиту на біопаливо, відсутністю можливості розширювати посівні площі й нарощувати продуктивність сільського господарства основних аграрних країн. Однак найвагомими причинами гальмування процесу впровадження агроінновацій є недостатній рівень фінансового забезпечення підприємств, низька доступність кредитів і державної підтримки для модернізації аграрної галузі, нерозвиненість системи інформаційного забезпечення інноваційного процесу. Саме тому для фінансового забезпечення інноваційного розвитку

аграрної сфери потрібно:

- *сконцентрувати капітал на пріоритетних напрямках розвитку, зокрема освіти, науки, прогресивних технологіях, підприємницькій активності на ринку наукомісткої продукції;*

- *забезпечити організацію конкурентоспроможного виробництва аграрно-продовольчої продукції, що можливо завдяки концентрації інвестицій у пріоритетних сферах, зокрема здійсненню інвестицій в розвиток людського капіталу, що є основою вироблення і впровадження нових знань організаційного, технологічного, економічного, екологічного спрямування;*

- *переорієнтувати інвестиції в розвиток галузей сільського господарства з порівняно високою інтенсивністю виробництва, що нині потребують якнайвидшого відродження на новій техніко-технологічній основі, забезпечують створення додаткових робочих місць на селі та виробництво імпортозамінних товарів;*

- *упроваджувати інвестиційно-інноваційні проекти будівництва промислових об'єктів з переробки енергетичних продуктів і виробництва біопалива, що сприятиме випуску альтернативних видів чистого палива, утилізації надлишків виробленої сільськогосподарської продукції та проміжної продукції промислового виробництва, створенню нових робочих місць, збільшенню доходів сільського населення та надходжень до бюджету.*

Бібліографія

1. Санто Б. Інновації як средство економічного розвитку: пер. с венг./Б. Санто. — М.: Прогресс, 1990. — 296 с.
2. Трегобчук В. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми/В. Трегобчук//Економіка України. — 2006. — № 2.— С. 4–12.
3. Гордійчук А.І. Теоретичні основи інноваційного розвитку аграрної сфери/А.І. Гордійчук//Наук. вісн. НАУ. — 2008. — Вип. 131. — С. 77–80.
4. Гордієнко В.П. Інноваційний розвиток регіонів на основі технопаркової концепції/В.П. Гордієнко//Економічний простір. — 2011. — № 46. — С. 37–44.
5. Інноваційний розвиток економіки та напрями його прискорення: наук. доповідь/Ю.М.Бажал, І.В. Одотюк, М.С. Данько, О.О. Лапко та ін.; ред. В.П. Александрова/НАН України; Інститут економічного прогнозування. — К.: Ін-т науки. — 2008. — № 9. — С. 30–37.
6. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України/О.І. Дацій//Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. — 2011. — № 1. — С. 65–76.
7. Кот О.В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення/О.В. Кот//Проблеми в аграрних формуваннях та його наслідки//Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. — 2011. — № 1. — С. 57–63.
8. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України/Редкол.: М.В. Зубець (голова) та ін. — К.: Логос, 2004. — С. 74.
9. Балян А.В. Регіональні системи іноземного інвестування Закарпаття/А.В. Балян// Економіка АПК. — 2004. — № 7. — С. 152.
10. Саблук П.Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання/П.Т. Саблук// Економіка АПК. — 2004. — № 6. — С. 3–8.
11. Шкільов О.В. Інноваційний розвиток виробництва економічного прогнозування/О.В. Шкільов. — 2002. — 80 с.
12. Чабан В.Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору/В.Г. Чабан// Економіка АПК. — 2006. — № 7. — С. 68–72.
13. Статистичний щорічник Закарпаття за 2015 р. Головне управління статистики у Закарпатській області. — Ужгород, 2016 р. — 480 с.

Надійшла 28.07.2017.